

10-dars. KOMPYUTERNI BOSHQARUVCHI DASTURLAR

Kompyuter ishlashi uchun biz tanishib chiqqan qurilmalarning o'zi yetarli emas. Har qanday kompyuter foydalanuvchi tomonidan beriladigan buyruq va ko'rsatmalar asosida ishlaydi. Bunday buyruq va ko'rsatmalarning ketma-ketligi **dastur** deb ataladi.

ESLAB QOLING!

Dastur – kompyuter tushuna oladigan tilda yozilgan buyruq va ko'rsatmalarning tartibli ketma-ketligi.

Interfeys tushunchasi

“SOFT” deb ataluvchi kompyuter dasturlari turli maqsadda yaratilgan va ular, albatta, bir-biridan, eng avvalo, interfeysi, ya'ni ko'rinishi bilan ajralib turadi.

Interfeys – dastur ishga tushirilganda uning ekrandagi ko'rinishi va foydalanuvchiga berilgan imkoniyatlar.

O'z navbatida, kompyuterning dasturiy ta'minoti:

• **tizimli** (boshqaruvchi) dasturlar;

Windows 10

iPhone

Mac OS

• **amaliy** (matn, rasm, hisob kitobni bajaruvchi dasturlar va h.k.);

• **dasturlashga mo'ljallangan** (dasturlash tillari) qismlarga bo'linadi.

BUNI BILASIZMI?

Operatsion tizim dasturlari nima uchun kerak?

Kompyuter tarmoqqa ulanishi bilan ishga tushadigan, foydalanuvchi va kompyuter o'rtasida muloqot o'rnatadigan, barcha qurilma va dasturlarni boshqara oladigan maxsus dastur **operatsion tizim** (OT) deb ataladi.

Bular sirasiga **DOS, UNIX, MS-DOS, MACOS, WINDOWS, LINUX, DOPPIX** kabi dasturlar kiradi.

Operatsion tizim faqat kompyuterning asosiy qurilmalaridagina emas, shuningdek, barcha tashqi qurilmalardagi axborotni ham saqlash, qayta ishlash, uzatish hamda boshqarish uchun zarur. Bu tizimlarning tez-tez yangilanib turishi bevosita yangi texnologiyalar, ya'ni yangi qurilma hamda dasturlarning yaratilishiga bog'liq.

WINDOWS OPERATSION TIZIMI

Windows operatsion tizimi Microsoft korporatsiyasi tomonidan ishlab chiqarilgan eng ommabop boshqarish dasturlaridan biri hisoblanadi.

Uning eng birinchi versiyasi 1985-yilda **Windows 1.0** nomi bilan ishlab chiqilgan bo'lib, hozirgi kunga qadar 20 dan ziyod turlari yaratildi.

Windows 3.1, Windows 95, Windows 98, Windows XP, Windows Vista, Windows 7, Windows 8, Windows 10 kabilar shular jumlasidandir.

WINDOWS — inglizcha so'z bo'lib, "oynalar", "lavhalar" yoki "darchalar" ma'nosini anglatadi. Operatsion tizimning bunday nomlanishi undagi barcha dasturlar, fayl va papkalar oynachalar ko'rinishida namoyon bo'lishidadir. Demak, operatsion tizimlar foydalanuvchiga kompyuter bilan ishlash uchun qulay imkoniyat yaratuvchi asosiy dasturlar hisoblanadi.

WINDOWS ISH STOLI

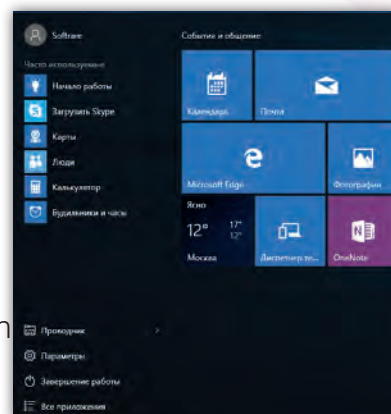
Windows operatsion tizimi ishga tushirilganda monitorda hosil bo'ladigan ko'rinish **ish stoli** deb ataladi. Ish stolida foydalanuvchilarga eng zarur va ularga tez murojaat qilish mumkin bo'lgan dastur yorliqlari hamda papkalar joylashgan. Windows 7 ПУСК tugmachasi bilan ishlaydigan oxirgi versiya hisoblanadi. Chunki keyingi versiyalarda ish stoli "**Fayl**"lar deb nomlangan panellar orqali boshqariladi.

BOSH MENYU VA ISH STOLINING TASHKIL ETUVCHILARI

Kompyuter xotirasida 100 dan ziyod turli amaliy hamda utilit dasturlar saqlanadi. Kerakli dasturlarni "Bosh menyu" deb ataluvchi piktogramma orqali qidirib, ishga tushirish mumkin.

Windowsning turli versiyalarida bosh menyu piktogrammasi ham turli ko'rinishga ega bo'lishi mumkin.

Mening kompyuterim yorlig'i ichki va tashqi xotiralarga murojaat qilish va tizimga taalluqli masalalarni hal qilish uchun xizmat qiladi.

Mening hujjatlarim yorlig'i kompyuterning ish dasturlarida yaratilgan hamda boshqa manbalardan ko'chirib olingan hujjatlarni saqlashga mo'ljallangan papkani ishga tushirishga xizmat qiladi.

Internet Explorer yorlig'i internetga ulanish va unda ishlashni ta'minlovchi brauzer hisoblanadi.

Kompyuter tarmoqlari yorlig'i lokal tarmoqqa ulangan kompyuterlar bilan aloqani ta'minlash uchun xizmat qiladi.

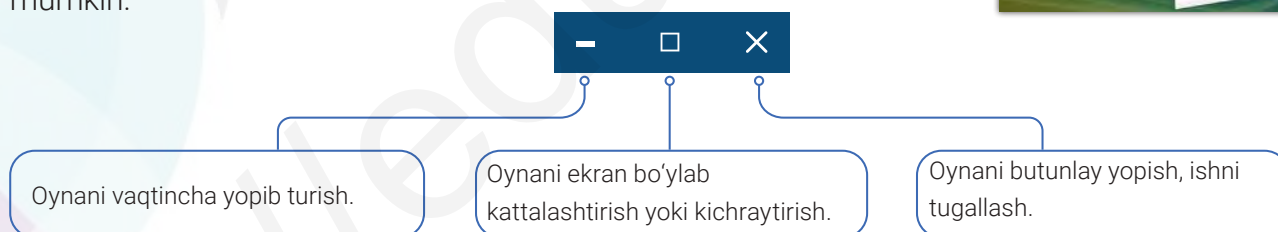

"Savatcha" yorlig'ining vazifasi ortiqcha yoki keraksiz ma'lumotlarni saqlab turuvchi papkani ishga tushirish uchun xizmat qiladi.

WINDOWS OYNACHALARI BILAN ISHLASH

Windows muhitida bir vaqtning o'zida bir necha oynacha bilan ishlash imkoniyati mavjud va ular sichqoncha yordamida oson boshqariladi.

Oynachalarni ochish, yopish, kichiklashtirish, kattalashtirish yoki siljitish mumkin.

Oynachani ekran bo'ylab siljitish uchun sichqoncha ko'rsatkichi uning sarlavha satriga olib boriladi va sichqonchaning chap tugmasi bosilgan holda harakatlantiriladi.

Android OT: yashil robot deyarli hamma narsani qila oladi

Android — mobil telefonlar uchun yaratilgan Googlening operatsion tizimi. Bu hozirgi kunga qadar eng keng tarqalgan va mashhur operatsion tizim. Androidning tarixi yaqinda boshlangan bo'lsa ham, 80 % dan ko'proq qurilmalarda aynan u ishlaydi. 2008-yilda Kaliforniyada Android Inc. kompaniyasiga asos solindi. Biroz vaqt o'tgach, uni Google qidiruv giganti sotib oldi va u Googlening operatsion tizimi sifatida tanildi. U bepul tarqatiladi va mobil qurilmaning texnik parametrlariga qo'yiladigan talablar minimal bo'lganligi sababli oson yuklanadi.

iOS OT: xavfsizlik va ishonchlilik

iOS Apple tomonidan maxsus iPhone va iPad qurilmalari uchun ishlab chiqilgan. U kompaniya tomonidan ishlatiladi va yopiq manbali OT hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda barcha smartfonlarning qariyb 20 foizi bu operatsion tizimda ishlaydi va yuqori sifatli smartfonlarga qaramay asta-sekin bu raqam kamayib bormoqda.

Windows Phone operatsion tizimi

Windows kompaniyada yaratilgan o'ziga xos tizim bo'lib, unda barcha ma'lumotlar bo'limlarga bo'linadi: fotosuratlar, musiqa + video, kontaktlar, o'yinlar, bepul dasturlarni va o'yinlarni yuklab olish va sotib olish uchun mo'ljallangan Office dasturlari: Word, Excel, PowerPoint bilan ishlash qobiliyatini ta'minlaydi.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Kompyuterning dasturiy ta'minoti haqida so'zlab bering.
2. Kompyuter ishlashi uchun qanday ta'minotlar zarur?
3. Dastur deb nimaga aytiladi?
4. Dasturchi kasbi haqida nimalarni bilasiz?
5. Nima uchun operatsion tizim boshqarish dasturlari deyiladi?

MASHQLAR

1. Kursor yordamida ish stolidagi biror papka yoki yorliqni oching va oynachadagi piktogrammalar bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qiling.
2. Oynacha o'lchamlarini o'zgartirish va siljitish amallarini bajaring.
3. Jadvalning chap ustunchasidagi nuqtalar o'rniga o'ng ustunchasidan mantiqan mos javoblarni olib qo'ying.

Windows so'zi ... ma'nosini anglatadi	Hardware
Kompyuterni ... deb ataluvchi dastur boshqaradi.	Dastur
... – kompyuterning texnik ta'minoti.	Brainware
... – kompyuterning dasturiy ta'minoti.	oynalar, derazalar
... – aqliy ta'minoti.	Operatsion tizim
... – inson tomonidan kompyuterga beriladigan buyruq va ko'rsatmalarning tartibli ketma-ketligi.	Software

UYGA VAZIFA

1. Operatsion sistemalar haqida nimalarni bilasiz?
2. Mobil telefonlar qanday dasturlar asosida boshqariladi? Ular haqida ma'lumot yozing.